

Mågsbo

BÖRJE LINDÉN

Drygt 75 år som sommargäster på Sollerön – minnen, funderingar och utblickar över bygden från Mågsbo

Vi är tre bröder, Staffan, Ingmar och Börje Lindén, som nu har nått 80-årsåldern. Vi har vistats i Sollerö socken varje sommar från tidig barndom under andra världskriget till vuxen ålder, och två av oss varje år även sedan dess. Sollerön har naturligtvis präglat oss i vissa avseenden. Socken har blivit en andra hembygd, med en natur, en befolkning och en kultur som vi känner oss förtrogna med. Liknande känner vi för solleröområdet, även om våra kunskaper är bristfälliga. Sedan unga år har vi kunnat följa Solleröns förvandling från ett jordbrukssamhälle till nutida levnadsförhållanden, som i allt högre grad baseras på arbete i ”stadsnäringar”. Här reflekterar vi lite över allt detta utifrån vår bakgrund, med en far som var född på ön och med ett fritidshus som våra föräldrar byggde i början av 1950-talet i Mågsbo eller *Mågsbudär* på norra Sollerön. Våra tankar förmedlas av mig, Börje, bosatt i Uppsala.

Vår familj och vårt fritidshus i det gamla *Mågsbudär*

Vi bröder är barn till Ingeborg och Bror Lindén. Vår far föddes 1901 på Sollerön, där vår farfar, Per, var skollärare och vår farmor, Gustava,

Bröderna Ingmar, Staffan och Börje Lindén. Foto M. Lindén

förestod postkontoret. När Per Lindén gick i pension, flyttade dock familjen från Sollerön. Vår pappa kom att studera och forska i ämnet nordiska språk vid Uppsala universitet och intresserade sig för ortnamnsforskning. Han disputerade med en avhandling om ortnamn i Dalarna, särskilt i Siljansområdet. Han talade sollerömål flytande, vilket säkert hade betydelse vid studiet av ortnamnen.

Vi tre bröder föddes i Uppsala under början av andra världskriget och vår fjärde bror, Thomas, strax efter kriget. Thomas, som dog 1998, var liksom vi andra mycket fäst vid Sollerön. Redan när vi var små, tillbringade vår familj somrarna i Sollerö socken. Några somrar under och efter kriget hyrde vi hus i Gesunda och bodde bland annat i *Hållpåsgård*. Våra föräldrar ville dock skaffa sig ett eget fritidshus. Hösten 1948 köpte de en tomt i före detta *Mågsbudär*. På denna fanns det en gammal husgrund, och där byggdes vårt bostadshus.

Mågsbudär var ursprungligen en fäbodby, som låg mellan Norby i Utanmyra och Bengtsarvet och som för en tid fick fast bebyggelse. Ordet *budär* anger att det en gång var fäbodgårdar, liksom tidigare i Bråmåbo, Gruddbo och Bodarna. På 1800-talet försvann bebyggelsen. I den historiska romanen »Svartull« av Pelle Sollerman står det, att

under de första åren på 1870-talet flyttade en familj från Mågsbo till Utanmyra. Enligt vår pappa var det på den sist bebodda gårdstomten som vårt fritidshus byggdes. Det finns fortfarande rester efter andra försvunna gårdar i Mågsbudär, åtminstone på tre platser. Ett sådant ställe är beläget vid korsningen mellan Agnmyrvägen och Mågsbovägen. Två andra ligger österut på den åsrygg som sträcker sig från denna korsning mot Grötnäs.

Husbygget på Mågsbo i början på 1950-talet

Husen på vår tomt byggdes av äldre timrade byggnader från olika fäbodparter i socknen. Det var under den tid då fäbodsystemet hade börjat upphöra. Ägarna till många fäbodgårdar såg inte längre något större värde i husen där. Byggnaderna började ofta förfalla. Våra hus restes av kunniga snickare från socknen: Albert och Hjalmar Påhls med rötter i Bengtsarvet, Anders Kisnis i Gesunda, Bus Oskar Nilsson i södra Utanmyra och Karl Björkman i Norby.

Husen placerades som antytts på ett gammalt gårdstun. När vi grävde i marken där, kom det bland annat fram gamla järnföremål. Strax väster om den gamla husgrunden fanns en tidigare brunn, som fyllts igen med sten, antagligen från uppodlingen av intilliggande åkrar. Vår nya brunn grävdes för hand av värmlänningen Valdemar Isaksson i Utanmyra och en medhjälpare till honom. Valdemar sökte först efter en vattenåder med hjälp av slagruta och hittade på så sätt en ny, lämplig plats.

Våra kontakter med *Soldfok*

Vår familj hade god kontakt med folk i Gesunda och på Sollerön. Många på den tiden mindes att de hade haft vår farfar som lärare och att farmor hade förestått postkontoret. Vi besökte ofta gårdar, där pappa kände folket sedan tidigare, t.ex. Karl Lärka i Klikten och Håll Nils Mattsson i Kulåra. Många Solleröbor hälsade på hos oss i Mågsbo. Vid dessa olika besök satt vi barn och lyssnade på vad som berättades, ofta på sollerömål som vi lärde oss förstå.

Vi barn gick själva ofta in på gårdarna och hälsade på. Vi var inte i vägen. Ingen avvisade oss, vilket man kanske skulle göra numera för att inte bli störd i arbetet eller för att detta kan vara farligt. Istället lät

man oss vara med och t.ex. hässja hö, åka hölass eller trampa hö på någon höskulle. Jag själv fick som barn en gång se på vid slakten av en kalv i Gesunda – en helt naturlig syssla i det gamla bondesamhället.

Ett exempel på hur barnkära folk var är minnet av en färd på hölass från Gesunda till Sollerön. Vi fick åka med, trots att vi egentligen inte skulle till Sollerön. Långt bort på bron till ön mötte ”vår” bonde en hästskjuts på väg mot Gesunda. Han bad den mötande bonden att ta med oss tillbaka. Så kom vi hem igen. När vi några år senare vistades i Mågsbo på somrarna, fick vi barn till uppgift att hämta mjölk hos Glad Anna i *Gladgard* i Utanmyra. Där kände vi oss alltid välkomna, och det är vi än idag. Samma gällde t.ex. hos Lina och Anders Leijon och Bråmå Karin i södra Utanmyra. Vi brukade handla i den lanthandel i Utanmyra som drevs av Svarf Anders Jönsson med familj. Man köpte där över disk, varor mättes upp eller vägdes, priserna skrevs på papper och summerades ”för hand”. Inköpstillfällena där skapade fin kontakt – i skarp kontrast till nutidens självbetjäningsbutiker med kassaköer och snabb passage genom kassorna.

Solleröområdet – ett av många språk i den nordiska språkfamiljen

Vår pappa hade ju ortnamnsforskning som sitt arbete och intresse. För att ta reda på ortnamns betydelse krävdes det ofta, att han i domböcker och skattelängder studerade hur namn skrevs långt tillbaka, då språket var annorlunda. Med oss och andra pratade vår pappa gärna om ortnamns härstamning från äldre tiders språk. Detta och skolans svenskundervisning förmedlade en kunskap om att språk i Norden har förändrats olika under århundradenas lopp. Det blev därigenom lätt att tänka sig att solleröområdet och andra daladialekter, i likhet med rikssvenska, utvecklats parallellt med varandra från ett gemensamt fornspråk: fornnordiskan, som i sin tur härstammar från forngermanskan. Liksom att danska, nynorsk, färöiska osv. betraktas som egna språk, tycker vi att även *soldmål* kan ses som ett eget nordiskt språk.

Solleröområdet har i likhet med andra dalmål och andra dialekter bevarat många särdrag från fornspråket, eller också har grammatik och ords uttal utvecklats på andra sätt än i rikssvenskan. Ett exempel från solleröområdet är pronomenet ”i” (jag). I urgermanskan hette ”jag”

eka(n) enligt etymologiska ordböcker, vilket sedan blev *ik* på plattyska och nederländska, *ich* på högtyska, *ek* i urnordiska, *ég* på isländska, *eg* på nynorsk, *ik* i Orsa, *ig* i Mora och Älvdalen samt *i* på Sollerön, där g-et eller k-et tydligt försvunnit. I de dialekter som ligger till grund för rikssvenskan gick utvecklingen en annan väg: fornnordiskans *ek* blev *iak*, sedan *iagh* och slutligen *jag*. I andra fall finns äldre nordiska ord kvar i solleröområdet och andra dialekter, medan de inte känns igen i rikssvenskan. Ett exempel i solleröområdet är *mjoksull* (brutet bröd i mjölk). Ordet *sull* finns även i norska (*soll*) och danska (*sold*). Ett annat bibehåll, äldre drag är böjning av verb i singular och plural. ”Jag kan” och ”vi kan” heter *i kann* resp. *vir kunnum* (jmf. isländska *ég kann* och *við kunnum* samt tyska *ich kann* och *wir können*).

Att lära sig solleröområdet

Vi barn lärde oss en hel del solleröområdet, men vi använde själva inte detta vid samtal med andra. Att själv inte aktivt tala ett språk innebär dessvärre att man t.ex. inte övar in alla böjningar av ord. Det har bl.a. därför blivit många luckor i kunskaperna. Att öva *soldmål* är numera inte lätt för icke Sollerbör (som oss) eller inflyttade, eftersom alla vänligt tilltalar en på svenska. Tänk om det funnes studiecirkel i *soldmål* för inflyttade och även för infödda – som en trevlig form av samvaro dessutom! Det är också viktigt, menar vi, att hitta andra sätt att bevara och i bästa fall förstärka solleröområdet.

Insatser för solleröområdets framtid

Dessvärre är det väl numera så, att folk på Sollerön talar *soldmål* aktivt i allt mindre utsträckning, med undantag av främst äldre infödda. Barn och unga vill känna sig inkluderade och talar helst majoritetens svenska språk, med dess höga status. Följande exempel från Vika antyder något om utvecklingen för moramålet: Under en bussresa för några år sedan från Sollerön till Mora steg en förskoleklass på bussen i Vika. Förskolelärarna och barnen talade enbart svenska med varandra hela tiden, inte moramål. Annars kunde förskolan vara ett utmärkt tillfälle för barn att lära sig sin hemorts dialekt, vilket även gäller barn till inflyttade ortsbör.

I nutiden kan solleröområdet inte bara vara ett muntligt språk. Det måste även brukas i skrift. Här har årsboken »Sool-Öen« en viktig roll, liksom verket »Färdär från Soldn«, en ordbok och grammatik. Det lär glädjande nog finnas *Soldfok* som skickar sms till varandra på *soldmål*. Vidare kan informationsskyltar skrivas på både *soldmål* och svenska. Så är fallet på en skylt vid Bäckstabadet i Bråmåbo. Vägskyltar kunde vara tvåspråkiga, åtminstone utmed mindre vägar. Sådana vägs skyltar finns i Orsa kommun. Dessvärre tycks *Budgatu* på Sollerön vara det enda vägnamnet helt på *soldmål*.

För ganska många år sedan sattes skyltar av trä upp på ett antal platser för att bevara de gamla ortnamnen på *soldmål*. Vid exempelvis Agnmyrvägen finns skyltarna *Mågsbudär* och *Sjorgärd*, nära Grötnäs, där *sjor-* är en gammal genitivform av *sjo* (sjö). Utmed vandringsleden mellan Holen och Åsen finns en skylt *Kansbjersljotan* vid en toppig klippa. Med *ljotan* på *soldmål* avses den onde. Sådana namn lockar fantasin och man undrar hur namnet uppstod.

Det finns säkert många lokala namn på *soldmål* (s.k. smånamn) som kommer att glömmas, när en äldre generation försvinner. Men de kan förtjäna att kommas ihåg i framtiden genom att ytterligare skyltar med smånamn sätts upp. De gamla namnen behövdes i äldre tider, då varje gård hade ägor på många olika håll. Efter laga skiftet på 1940- och 1950-talen upphörde ägosplittringen, och sedan har jord-

En hólada i slutet av 1950-talet i det tidigare åkerområdet Kårrdjän mellan Norby och Mågsbo. På de nedlagda åkrarna vid ladan är det nu tät skog. Foto Staffan Lindén

bruksnedläggningen medfört att stora åkerarealer inte längre odlas. Därigenom började nog många smånamn att glömmas bort. Ett exempel på närmast oanvända smånamn är *Kårrdjän* (Korgen), som var ett åkerområde mellan Norby och Mågsbo. Nu är det i huvudsak skog där, men långsträckta odlingsrösen vittnar om tidigare odling.

Det gamla jordbrukssamhället och odlingslandskapet förändras

Som agronom har jag arbetat med jordbruksfrågor i hela mitt yrkesliv. Kontakten med bondgårdar på Sollerön under barndomen och unga år är nog en av orsakerna till mitt val av yrke. Jag har med mina jordbruksögon sett bygden och landskapet förändras från laga skiftet och framåt. Skiftet syftade ju till att samla varje jordbrukares åkrar till ett enda fält eller så få ställen som möjligt. Ett gott exempel på resultatet av omfördelningen av åkerjord är den mark som Lars Bond i Häradsarvet tilldelades öster om oss i Mågsbo. Lars Bonds nya äga här bestod av ett flertal mindre, oregelbundna åkrar med långsträckta odlingsrösen emellan. Vidare fanns det några impediment med slyskog eller buskar och sten, som dittills inte odlats upp. När laga skiftet var färdigt på Sollerön, hjälpte staten bönderna ekonomiskt med att gräva ned stenrösen, så att det blev stora och lättbrukade åkrar. Lars Bond tog vara på detta och skapade därigenom ett enda fält av alla små åkerstycken. Den förbättrade arronderingen möjliggjorde övergång till maskinell drift. Genom laga skiftet och rösnedgrävningen ändrades landskapet på Sollerön från att ha sett ut som ett lapptäcke av åkertegar till att rymma ett färre antal större fält. Detta motverkade nog den nedläggning av åkermark som senare kom.

Men de nya tiderna medförde också att jordbruket började bli olönsamt på många håll. Man sålde djuren. Mycket åkermark i utkanterna av Sollerön lades ner, ofta p.g.a. sämre arrondering eller sankare jord. Nedläggningen och igenväxningen av odlingslandskapets yttre delar började redan på 1950- och 1960-talen. På fastlandet återstår nu knappast något jordbruk alls. De jordbrukare som finns kvar har blivit allt färre. Som motvikt har kvarvarande brukningsenheter blivit större, med fler djur och ökat behov av åkermark. Köttdjur och får har i viss mån ersatt äldre tiders mjölkkor – rödkullor utan horn. Numera finns det gott om hästar på Sollerön. Dessa bidrar också

Del av en uppskattningsvis 8 ha stor åker väster om Agnmyren i början av 2010-talet. Fältet brukas som en enhet. Såsom på denna bild skapades det efter laga skiftet stora sammanhängande åkerfält. Detta möjliggjorde modern, maskinell drift.

Foto M. Lindén

till att åkermark används. Medvetenheten om att hålla odlingslandskapet öppet tycks vara stor. Exempelvis slår många markägare utan jordbruksdrift av gräset på sina lindor för att hindra förbuskning. Vi alla som vistas eller bor på Sollerön kan ha dessa goda insatser av olika slag i åtanke, när vi blickar ut över det sköna landskapet.

Börje Lindén

Litteraturförteckning

Andersson, M. och Danielsson, S. 1999. Färdar från Soldn (Spår från Sollerön), en ordbok på *soldmål*. ISBN 9163089289. Sollerön, 381 s.

Lindén, B. 1984. Bebyggelsenamn. I: Mora. Ur Mora, Sollerö, Venjans och Våmhus socknars historia, 1 (red. Täpp John-Erik Pettersson), utgiven av Mora kommun, s. 197-232.

Sollerman, P. 1988. Svartull, historisk roman från Dalarna. Tidens förlag, 298 s., se s. 166.

Åkesson, B. G. 2019. Ortnamn på Sollerön. I: Sool-Öen 2019, Sollerö sockens hembygdsbok, s. 7-15.